

ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Корольов Д. К. Підходи до дослідження ціннісної сфери обдарованої особистості. У роботі виділено та проаналізовано напрями вивчення зв'язку обдарованості та ціннісної сфери особистості: моральна відповідальність обдарованих дорослих; морально-ціннісне виховання обдарованих дітей; етична обдарованість та етичне лідерство; зв'язок обдарованості та моральності в дорослих та дітей; емоційні, ціннісні особливості та особистісні якості, що пов'язані з обдарованістю. Встановлена недостатність та суперечливість емпіричних результатів щодо взаємозв'язку особистісних цінностей та розвитку, прояву обдарованості. Зазначається, що перспективи подальших досліджень стосуються теоретичного та емпіричного аналізу особливостей ціннісної сфери особистості, що внутрішньо пов'язані з розвитком та проявом її обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані особи, особистість, цінності, мораль, розвиток.

Королев Д. К. Подходы к исследованию ценностной сферы одаренной личности. В работе выделены и проанализированы направления изучения связи одаренности и ценностной сферы личности: моральная ответственность одаренных взрослых; морально-ценностное воспитание одаренных детей; этическая одаренность и этическое лидерство; связь одаренности и моральности у взрослых и детей; эмоциональные, ценностные особенности, личностные качества, имеющие отношение к одаренности. Установлена недостаточность и противоречивость эмпирических результатов, касающихся взаимосвязи личностных ценностей и развития, проявления одаренности. Указывается, что перспективы дальнейших исследований соотносятся с теоретическим и эмпирическим анализом особенностей ценностной сферы личности, внутренне связанных с развитием и проявлением ее одаренности.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Стимулювання розвитку обдарованості як найбільш цінного ресурсу суспільства вимагає достовірних знань щодо зовнішніх та внутрішніх умов, які визначають цей процес. Важливим його регулятором є ціннісне ставлення суспільства та особистості до діяльності обдарованої людини, що втілюється в ціннісних настановленнях та особистісних цінностях.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми. Ще перші дослідники обдарованості виділяли її морально-ціннісний компонент. Так, Л. Терман вивчав емоційну стабільність, соціальну адаптацію та моральний характер обдарованих, оскільки усвідомлював їх взаємопов'язаність із розвитком когнітивної сфери. Л. Холлінворф звертала увагу на складне внутрішнє життя, ранню етичну занепокоєність та чітке усвідомлення світу. У подальшому ряд

дослідників зафіксували в обдарованих дітей розвинуту здатність до моральних суджень [32]. За даними Л. Бачтолда цінності незалежності та нонконформізму пов'язані з інтелектом, досягненнями та креативною поведінкою [14].

Відомо також, що потенційна обдарованість стає актуальною лише за наявності соціального запиту на ті особливі досягнення, які її конституують. Соціальний запит робить можливим наявність у старшому поколінні ціннісних зразків реалізованих обдарованих осіб, яких можуть наслідувати молодші. Соціальний запит також феноменологічно представлений у вигляді визнання досягнень обдарованої особи, що необхідно їй як підтвердження загальнолюдської корисності власної діяльності [2].

О. Л. Музика виокремлює моральні та діяльнісні цінності обдарованої особистості, розглядає їх як результат інтеграції внаслідок рефлексії діяльнісних, емоційних та соціальних компонентів задоволення потреб. Ці цінності можуть протистояти цінностям контактного оточення, але не загальнолюдським цінностям [6].

Отже, ряд дослідників обдарованості вказують на її різноплановий зв'язок з ціннісною сферою. Проте на даний час відсутнє систематизоване уявлення про те, в яких напрямках реалізується цей зв'язок.

Формулювання цілей статті. Мета роботи – проаналізувати головні напрями вивчення цінностей обдарованої особистості.

Виклад методик і результатів досліджень. Проведений теоретичний аналіз надає змогу виділити в північноамериканській та європейській психології ряд підходів до розгляду проблеми. Перший, і такий, що застосовується найчастіше, підхід зосереджує увагу на моральній відповідальності дорослих обдарованих. Вказується, що останні мають значно більший за пересічних осіб вплив на долю інших людей, людства загалом. Найчастіше обговорюються приклади руйнівних винаходів, що були проривом в науці – атомна, воднева бомба, генетична інженерія, клонування тощо.

Близька до розглянутої проблематика морально-ціннісного виховання обдарованих дітей. Вказується, що обдаровані потребують такого виховання більшою мірою із зазначених вище причин. Проте в проаналізованих роботах не називаються ніякі інші особливості мотиваційно-ціннісної сфери обдарованих дітей окрім її прискореного розвитку. Отже, імпліцитно дослідники виходять з того, що ціннісне виховання обдарованих дітей має відповідати такому вихованню для старших вікових категорій. Відповідно, жодних унікальних виховних методик не пропонується.

У літературі зустрічається термін "етична обдарованість". Однак Р. Стернберг вважає етичну обдарованість не якимось окремих різновидом обдарованості, а характеристикою, що може бути розвинена практично в кожній психічно здорової дитини. Проте Р. Стернберг зазначає, що розвиток етичного мислення, а тим більше поведінки, вкрай важке завдання, що вимагає більше зусиль, ніж може здаватись [13].

М. Якобсен вказує, що моральні лідери мають ряд спільних з розумово обдарованими особами якостей: інтернальний локус контролю, внутрішня мотивація та саморегуляція, прагнення до кращого, бажання переслідувати важливі цілі; занепокоєність справедливістю, мораллю; особлива здатність до етичного аналізу та морального ухвалення рішень; впевненість в собі, бажання мати власну позицію; здатність пробуджувати ентузіазм в інших; здатність об'єднувати людей; прагнення до

дій; просоціальна поведінка; сенситивність, емпатійність, співчуття; піклування про інших та суспільство загалом, здатність надавати підтримку; наполегливість, впливовість; здатність створювати зразки та цінності; використання влади на користь іншим; розгляд альтернативних поглядів; здійснення складного аналізу, уважна та комплексна оцінка короткотермінових та довгострокових наслідків; організованість, наявність чітких пріоритетів, заснованих на принципах та стандартах; застосування принципів до себе та до інших; свідомість; надійність; автентичність, знання себе, відмова від пристосування, щоб зробити приємне іншим; послідовність поведінки в різних ситуаціях; здатність підтримувати позитивні стосунки; розуміння динаміки розвитку ситуації; здатність організовувати ефективну команду, добре поратись з її різноманітністю; вміння спрямовувати інших; розподіл уваги між різними завданнями; здатність навчати; емоційна стабільність; використання можливостей; узгодження позиції різних людей на підставі моральних стандартів; увага до етичності в управлінні [20].

Інший аспект розгляду проблеми – емоційно-ціннісні особливості обдарованих осіб. Тут наявні два напрями для аналізу. Перший – визначення емоційно-ціннісних особистісних якостей, що супроводжують обдарованість. До них відносять характерні для багатьох обдарованих прискорений моральний розвиток, загострену увагу до моральних проблем, сенситивність, глибину емоцій, емпатійність [31]. Ці феномени є наслідком обдарованості або психічних властивостей, що знаходяться в її основі. Зазначається, що такі характеристики нерідко спричиняють емоційні та комунікативні проблеми обдарованих.

Так, Л. Сільверман на підставі вивчення історій життя більше тисячі восьмих обдарованих дітей та теоретичного аналізу стверджує, що когнітивна складність разом з деякими особистісними рисами обдарованих створюють унікальний суб'єктивний досвід, центральною характеристикою якого є моральна сенситивність [32].

За даними Л. Сільверман, у відповідь на прохання описати свою обдаровану дитину батьки найчастіше згадують сенситивність. Остання набуває різноманітних форм: їх почуття легко вразити; вони жаліють інших, захищають та легко плачуть; розуміють почуття інших; гостро реагують на критику; схильні сильно реагувати на світло, шум, текстуру, забруднення повітря, деяку їжу [32].

Схожої позиції дотримується Д. Ловескі, який пише, що його робота з обдарованими дітьми свідчить про їх незвичну моральну та соціальну занепокоєність. Як хлопчики, так і дівчатка тривожаться з приводу війн, оточуючого середовища, безпритульності, бідності, злочинності та вживання наркотиків [25].

Д. Ловескі вважає початком розвитку моральної сенситивності обдарованої дитини прояв емпатії між нею та дорослим, який про неї піклується. Проте розвиток моральної сенситивності вимагає не лише взаємної прив'язаності з дорослим, але й формування сильного я. Останнє відбувається внаслідок співзвучності материнської реакції на ранню емоційну експресію дитини та взаємне захоплення у взаємодії між ними [23].

Високообдаровані діти, які вимагають від батьків більш інтенсивної стимуляції, більше уваги та залучення, також потребують більше емоційної співзвучності. Звіти

батьків тридцяти п'яти обдарованих дітей з коефіцієнтом інтелекту вище за сто сімдесят свідчать, що діти, які відчували надійну прив'язаність та емоційну співзвучність, активувались заняттями, що обирала сама дитина. Одна мати описала цей процес як навчання чути, чого насправді прохає її дитина, коли, може здатись, вимагає надмірної уваги [23].

Д. Ловескі зазначає, що асинхронність розвитку обдарованих дітей проявляється не лише в різних рівнях когнітивної, емоційної та соціальної зрілості, але емоційна та соціальна зрілість можуть варіювати залежно від ситуації та її учасників. Одна й та сама дитина може бути емпатійною та альтруїстичною в одній ситуації, егоїстичною та байдужою – в іншій. Дитина, яка здатна розмірковувати на виключно високому рівні про моральні проблеми, може вирішувати соціальні ситуації на засадах рівності та взаємності лише на рівні своїх однолітків. Наявність знань або здатності до розмірковування не обов'язково передбачає можливість обирати правильні рішення. Навпаки, здатність діяти зі співчуттям та знаходити справедливі рішення не означає, що дитина може пояснити причини своїх вчинків [23].

Прискорений моральний розвиток обдарованої дитини може мати травматичні наслідки для неї, оскільки в ситуаціях, де її однолітки діють відповідно до стереотипів та традицій, така дитина ставить запитання, навіть, проблематизує. Обдаровані діти також можуть бути нездатні емоційно впоратись з ідеями, що генерують. Деякі пробують взяти на себе дорослу відповідальність без емоційної зрілості, яка необхідна, щоб прийняти людську недовершеність або ситуації, котрі не мають гарного рішення [23].

Однак викладене не означає, що всі обдаровані діти відрізняються розвиненою мораллю. Деякі з них емоційно травмовані зневагою, насильством, нечутливістю або нестачею розуміння. Зустрічаються також "однобічні" обдаровані діти, яким дозволили розвинути їхні спеціальні таланти, але не приділяли такої ж уваги їх соціальному та емоційному розвитку [32].

У суспільстві, де цінності влади, домінування, багатства та статусу культивуються тисячі років, обдарованим дітям важко протистояти інкультурації. Д. Ловескі вказує, що багато обдарованих хлопчиків зачаровані насильством, яке вбачають єдиним засобом вирішення конфліктів. Вплив мас-медіа та однолітків провокує в них конфлікт із власними внутрішніми почуттями та судженнями. Якщо обдаровані хлопчики будуть продовжувати ними керуватись як в ранньому дитинстві, вони ризикують бути відторгненими та осміяними однолітками. Вони настільки вразливі в цьому плані, що часто відмовляються від моральної частини себе [25].

Другий напрям аналізу – порівняння моральних чеснот обдарованих та пересічних осіб. Деякі автори вважають, що обдаровані більш моральні. Дж. Фріман стверджує, що ця ідея розповсюдилась після робіт Ф. Гальтона, який у 1869 р. у роботі «Спадкові дослідження геніальності» вперше емпірично обґрунтував цей зв'язок [17].

І тепер більшість західних дослідників найбільш відмітною характеристикою обдарованих у ціннісно-моральній сфері вважає їх розвинуту здатність до морального судження [15]. Цей погляд виходить з робіт Лоуренса Колберга, який бачив основу

розуміння моралі в когнітивному розвитку. Його модель включає три рівні: преконвенційний або доморальний рівень, що властивий маленьким дітям та неповнолітнім злочинцям; конвенційна моральність, яка присутня в більшості дорослих; постконвенційна або принципова моральність, що досягається 5-10 % населення [19].

Модель Л. Колберга емпірично перевірялась на матеріалі обдарованих дітей, і було підтверджено, що вони дійсно раніше розуміють моральні принципи. Так, на основі цієї моделі в 1988 р. Джеймсом Рестом розроблено для дослідження морального мислення методу «Тест пояснення підстав вибору дії» (DIT — Defining Issues Test). Методика містить опис моральних дилем, що супроводжуються дванадцятьма вихідними пунктами для розгляду та знаходження рішення дилеми. Досліджуваний має оцінити важливість кожного фактора для вибору рішення за п'ятибальною шкалою. Далі слід обрати чотири найважливіших фактора та ранжувати їх від першого до четвертого місця. [19].

З використанням цієї методики М. Говард-Гамільтон та Б. Френкс встановили, що рівень моральних суджень обдарованих учнів старшої школи відповідає такому в пересічних студентів коледжу [19].

С. Лі та П. Ольцевські-Кубіліус встановили, що обдаровані студенти бакалаврату за розвитком моральних суджень відповідають рівню магістратури [21].

Дослідження Д. Нарваез показує, що розвиток когнітивних здібностей на рівні вище середнього необхідний для зрілих моральних суджень. За тестом моральних суджень високі показники спостерігаються лише в тих, хто має високі бали за тестом інтелектуальних здібностей. Однак це не все, що потрібно: частина дітей із розвиненим інтелектом має невисокі показники рівня сформованості моральних суджень [28].

П. Хей та ін. встановили, що рівень просоціальних суджень залежить від розвитку когнітивних здібностей та корелює з деякими показниками методики для дослідження емпатії [18].

П. Нокелейнен та К. Тіррі показали, що академічно обдаровані учні оцінюють власні етичні здібності вище за пересічних учнів. На думку дослідників, обдаровані діти скоріше формують зріле моральне розуміння завдяки своєму ранньому інтелектуальному розвитку [29]. Одночасно внутрішня мотивація до діяльності корелює зі здатністю до моральних суджень [30].

Дослідження Е. Левіс засноване на чотирьохкомпонентній моделі морального розвитку, що включає: 1) моральну сенситивність, 2) моральні судження, 3) моральну мотивацію, 4) моральний характер. Автор доходить висновку, що моральні судження – важлива, але недостатня умова морального розвитку обдарованих [22].

Результати емпіричного дослідження К. Тіррі свідчать, що, хоча обдаровані учні мають кращу здатність до моральних суджень, рівень розвитку цієї якості не дає можливості прогнозувати моральну поведінку обдарованої особи. Розуміння моралі не обов'язково веде до моральної поведінки. За К. Тіррі, важливішу роль відіграє моральна сенситивність [35].

У цьому напрямі працював також Г. Гарднер, який ставив питання про існування окремого екзистенціального або духовного інтелекту [24].

У зовсім іншому вигляді ідея про зв'язок таланту та моралі з'являється в концепції самоактуалізованої особистості А. Маслоу. Останній писав про незалежність самоактуалізованих осіб у моральних переконаннях, вважав, що їх моральні принципи більшою мірою відображають властиву їм своєрідність, ніж прийняті в суспільстві етичні норми. Поверхневому спостерігачеві вони можуть видатись аморальними, оскільки схильні нехтувати умовностями, можуть, якщо того вимагає ситуація, піти у розріз з приписами та нормами. Проте А. Маслоу вважав, що, насправді, ці люди високоморальні, а так звана етична поведінка середньостатистичної особи настільки конвенційна, що це скоріше конвенційна поведінка, ніж дійсно етична, така поведінка не засновується на внутрішніх переконаннях та принципах, це не більше ніж бездумне слідування загальноприйнятим нормам [4].

А. Маслоу вважав, що ціннісна система самоактуалізованої людини представлена головним чином унікальними та ідіосинкратичними для неї цінностями, які безпосередньо відображають її характер. Хоча самоактуалізовані люди мають багато спільного, одночасно кожний з них абсолютно індивідуальний. Кожного з них можна назвати індивідуалістом, проте кожний з них одночасно є глибоко соціальною особистістю, яка ототожнює себе з усім людством [4].

Однак порівняльне дослідження, проведене Ч. Тео та Я. Ченг, сингапурських учнів молодшої школи з використанням субшкали моральних та лідерських якостей Шкали знання себе (Self-Knowledge Checklist – SKC) показало відсутність статистично значущих розбіжностей за моральними якостями обдарованих та пересічних досліджуваних. Проте обдаровані учні продемонстрували значно вищий рівень лідерських якостей [34].

Не погоджується також із твердженням про зв'язок обдарованості та моральності Дж. Фріман. Вона підкреслює, що емпіричні докази зв'язку цих двох конструктів отримані лише за допомогою тестів «папір та олівець». Знайдені кореляції ця автор пояснює тим, що методики виміру моральності вимагають від досліджуваних певної моральної акробатики, яку проявляють ті, хто має високі показники інтелекту, отже, вважаються обдарованими [17].

Однак в реальному житті немає доказів зв'язку обдарованості та моральності ні в дорослих, ні в дітей. Деякі дуже талановиті індивідууми здаються повністю вільними від культурно визначеної необхідності розділяти ту ж мораль, що більшість з нас. Поширений стереотип богемного митця, який втратив мораль, приймається суспільством значно більшою мірою, ніж така сама поведінка від бухгалтера [17].

Дж. Фріман вважає, що обдаровані не більшою мірою моральні, ніж більшість з нас. Однак вони краще здатні бачити моральні головоломки в житті та розуміти аргументи, що вони мають робити в їхньому соціальному контексті [17].

Дж. Фріман провела лонгітюдне дослідження розвитку ста сімдесяти дітей, які входили до 1 % найвищих показників за тестом Матриці Равена. Вже в юнацькому віці в них спостерігався добре сформований стиль мислення та розмірковування. Тепер, на четвертому десятиріччі життя, їх моральні настановлення дуже змінились та

наблизились до поглядів батьків під час їхнього дитинства. Підстав стверджувати, що обдаровані в цій вибірці якимось чином в моральному плані відрізнялись від пересічних людей, немає [17].

Проблема власне цінностей обдарованої особистості майже не досліджується в північноамериканській та європейській психології. Навіть якщо звертаються до вивчення цінностей обдарованих осіб, цінності не розглядаються як причини, наслідки або модераторні змінні у прояві обдарованості. Так, у роботі Д. Любінські, Д. Шмідта та К. Бенбоу висвітлюються особливості застосування методики діагностики професійних цінностей (інтересів) за Олпортом—Верноном—Ліндсеєм у високообдарованих осіб [26].

К. Ферріман, Д. Любінські та К. Бенбоу вивчали цінність різних аспектів роботи для обдарованих у галузі науки, техніки, технології та математики чоловіків та жінок, з дітьми та без дітей, у двадцять п'ять та тридцять п'ять років. Проте порівняння між обдарованими та пересічними особами не пропонується [16].

Е. Мачу та С. Навратілова досліджували цінності обдарованих одинадцятирічних учнів. Знову не здійснювалось порівняння з учнями, яких не розглядали як обдарованих, а також зміст розглянутих цінностей (здоров'я, стосунки в родині тощо) не мав безпосереднього стосунку до регуляції діяльності та прояву здібностей [27].

Проте ще в 1968 році опубліковане дослідження Л. Бачтолда, де порівнювались рейтинги цінностей підтримки, конформності, визнання, незалежності, доброзичливості та лідерства серед обдарованих та пересічних підлітків. За його даними, обдаровані хлопчики надають меншого значення цінності визнання, а обдаровані дівчата — більше цінують незалежність. В іншому дослідженні обдаровані студенти коледжу чоловічої та жіночої статі надавали більшого значення цінності незалежності та меншого — конформності [14].

Проблема виховання цінностей у лінгвістично обдарованих учнів піднімається в роботах Л. Н. Щербатих. Проте йдеться про виховання загальнолюдських цінностей під час вивчення іномоземної мови [Щербатых, 2013]. Т. А. Клімонтова також вивчала цінності обдарованих старшокласників, однак і в цій роботі визначення специфіки ціннісної сфери обдарованих не було метою дослідження [1].

Л. І. Ларіонова опублікувала порівняльне дослідження цінностей російських та монгольських обдарованих студентів. У роботі встановлені крос-культурні відмінності, однак аналіз специфіки цінностей обдарованих осіб не поданий [3].

Знайомство з роботою підтверджує думку, що методика М. Рокіча надає надто узагальнену, не сфокусовану на проблемі інформацію у випадку дослідження особливостей цінностей обдарованої особистості. Так, у російських обдарованих юнаків перші три місця посіли цінності здоров'я, друзів, кохання, на відміну від них в монгольській вибірці на другому місці знаходилась цінність щасливого сімейного життя. Водночас цінності пізнання, творчості, активного життя, суспільного визнання, самостійності та свободи знаходились на восьмій, шістнадцятій, десятій, тринадцятій, дев'ятій та сьомій позиції в російській вибірці, на дванадцятій, п'ятнадцятій, восьмій, тринадцятій, сімнадцятій та десятій — у вибірці монгольських обдарованих юнаків [3].

Л. В. Тихенко та Н. Ю. Сидоренко визначили ієрархію цінностей за модифікованим варіантом методики М. Рокіча в групі інтелектуально обдарованих та звичайних старшокласників. З поданих таблиць видно, що на першому місці в обох вибірках знаходиться цінність здоров'я. Цінності пізнання, творчості, продуктивного життя, розвитку (самовдосконалення), суспільного визнання (поваги) посідають дванадцяте, дев'яте, тринадцяте, одинадцяте, чотирнадцяте місця у вибірці обдарованих старшокласників та шістнадцяте, чотирнадцяте, сімнадцяте, дванадцяте, десяте місця — в контрольній групі [12]. Хоча в публікації показників статистичної значущості відмінностей не наводиться, складається враження, що цінності, які змістовно пов'язані з проявом обдарованості, дещо вище оцінюються в вибірці обдарованих досліджуваних.

Схожу картину надає дослідження І. Мельничук, хоча й в публікації не наводиться деталей дослідження [5].

Ймовірне пояснення тому факту, що цінності, які відповідають за прояв обдарованості, знаходяться ближче до останніх позицій, знаходимо в роботі Н. І. Пінчук. Так, автор зазначає, що в результаті факторного аналізу даних методики М. Рокіча в групі термінальних цінностей виокремлено п'ять факторів, які свідчать про суперечливу структуру ціннісних орієнтацій технічно обдарованих підлітків. Зокрема, можливість творчої самореалізації протиставляється духовній та фізичній близькості з коханою людиною, цікавій роботі та матеріально забезпеченому життю, а постійне фізичне та духовне вдосконалення – наявності фізичного та психічного здоров'я [9].

Якщо виходити з того, що механізмом ціннісної свідомості обдарованої особистості є рефлексія [8], виявлену суперечливість ціннісної системи можна пояснити усвідомленням конкурентності потреб розвитку власної обдарованості та наявного соціального запиту, отже, життєвого успіху. Інший фактор — суперечливість ціннісних посилів, що надходять від соціального оточення. Адже, за О. Л. Музикую, на початкових етапах становлення обдарованості її ціннісна детермінація представлена у вигляді ситуаційно-ціннісної регуляції [7].

На цьому фоні виключенням виглядають результати дослідження Т. В. Спешилової, яка здійснила емпіричне порівняння характеристик ціннісно-сислової сфери підлітків з явною обдарованістю (розвинені здібності, креативність та наявні інтелектуальні досягнення), прихованою обдарованістю (розвинені здібності та креативність за відсутності інтелектуальних досягнень) та пересічних підлітків.

У системі життєвих смислів першої групи пріоритетним є екзистенційний смисл. Серед індивідуальних життєвих цінностей провідними є професійне життя, навчання та освіта, саморозвиток, досягнення. Ці підлітки володіють зрілим, добре структурованим світоглядом, усвідомлюють власний багатий когнітивний потенціал, прагнуть до самовдосконалення та самоактуалізації. Для них найбільш властиві смисли: «реалізувати себе», «вірити в розвиток», «самовдосконалюватись», «багато досягти». При цьому відмічається дефіцит цінностей існування та комфорту [10; 11].

Учні з прихованою обдарованістю володіють достатньо зрілим, розгорнутим світоглядом. Домінантою є пошук смислу життя та визначення спрямованості свого життєвого шляху. Домінують духовні та моральні цінності, милосердя, доброта,

мораль, релігійні переконання, одночасно спостерігається дефіцит цінностей пізнання. Для таких старшокласників властива незначущість професійної діяльності, відсутність прагнення підвищувати власний освітній рівень, ігнорування освіти як фактора розвитку, придушення творчих проявів [10; 11].

Ціннісна сфера пересічних старшокласників характеризується домінуванням цінностей існування та комфорту. Респонденти прагнуть до матеріального благополуччя, відданої дружби, отримання від життя задоволення, постійних розваг, а також до піклування про своє фізичне та психічне здоров'я, привабливу зовнішність. Цінності пізнання, самоосвіти, інтелектуального розвитку незначущі [10; 11].

Висновки і подальші перспективи досліджень. За результатами аналізу робіт північноамериканських та європейських дослідників можна виділити такі напрями розгляду зв'язку обдарованості та ціннісної сфери особистості: моральна відповідальність обдарованих дорослих; морально-ціннісне виховання обдарованих дітей; етична обдарованість та етичне лідерство; емоційні, ціннісні особливості та особистісні якості, що пов'язані з обдарованістю; зв'язок обдарованості та моральності в дорослих та дітей. Переважно українські та російські дослідники вивчали також цінності обдарованої особистості. Проте отримані результати мають суперечливий характер. Отже, перспективи подальших досліджень пов'язані з теоретичним та емпіричним аналізом особливостей ціннісної сфери особистості, що внутрішньо пов'язані з розвитком та проявом її обдарованості.

Список використаних джерел

1. Климونتова Т. А. Самоорганизация внутреннего мира интеллектуально одаренных старшеклассников: структура и функционирование: дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01 / Климонтowa Татьяна Анатольевна. — Ярославль, 2014. — 408 с.
2. Корольов Д. К. Теоретичні засади дослідження освітнього середовища для обдарованих у зарубіжній науці / Д. К. Корольов // Актуальні проблеми психології. — 2013. — Т. 6, Вип. 9. — С. 46—61.
3. Ларионова Л. И. Кросскультурное исследование психологических особенностей одаренных студентов (на примере России и Монголии) / Л. И. Ларионова // Сибирский психологический журнал. — 2011. — № 46. — С. 49—59.
4. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / Абрахам Гарольд Маслоу. — М. : Питер, 2011. — 351 с.
5. Мельничук І. Ціннісно-сміслові орієнтації обдарованої молоді / Ірина Мельничук // Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки. — 2010. — Вип. 91. — С. 146—150.
6. Музика О. Л. Екзистенційні потреби і розвиток обдарованої особистості / О. Л. Музика // Актуальні проблеми психології. — 2015. — Т. 6, Вип. 10. — С. 63—77.
7. Музика О. Л. Ціннісна детермінація становлення та розвитку обдарованої особистості / О. Л. Музика // Актуальні проблеми психології. — 2015. — Т. 6, Вип. 11. — С. 6—19.
8. Паненкова Ю. В. Ціннісна свідомість обдарованої дитини — умова її особистісної адаптації / Ю. В. Паненкова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Психологія і педагогіка. — 2013. — Вип. 23. — С. 198—205.
9. Пінчук Н. І. Психологічні фактори розвитку технічно обдарованої особистості в підлітковому віці: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Пінчук Наталія Іванівна. — К., 2010. — 275 с.

10. Спешилова Т. С. Структура ценностно-смысловой сферы личности старшеклассников с различными формами одаренности / Татьяна Сергеевна Спешилова // Теория и практика общественного развития. — 2013. — № 1. — С. 112—114.
11. Спешилова Т. С. Ценностно-смысловая сфера, ее особенности и развитие у старшеклассников с явной и скрытой формой интеллектуальной одаренности / Татьяна Сергеевна Спешилова // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. — 2011. — № 4. — С. 175—178.
12. Тихенко Л. В. Система ціннісних орієнтацій інтелектуально обдарованих старшокласників / Лариса Володимирівна Тихенко, Наталія Юріївна Сидоренко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. — 2012. — № 7. — С. 92—95.
13. Щербтых Л. Н. Опыт формирования ценностных ориентаций у лингвистически одаренных школьников в процессе обучения иностранному языку / Л.Н. Щербтых // Вестник Брянского госуниверситета. — 2013. — Т. 2, №1. — С. 244—248.
14. Bachtold L. M. Interpersonal values of gifted junior high school students / Louise M. Bachtold // Psychology in the Schools. — 1968. — Vol. 5, № 4. — P. 368—370.
15. Chovan W. Moral reasoning and personality components in gifted and average students / W. Chovan, N. L. Freeman // Perceptual and Motor Skills. — 1993. — Vol. 77, № 2. — P. 1297—1298.
16. Ferriman K. Work preferences, life values, and personal views of top math/science graduate students and the profoundly gifted: Developmental changes and gender differences during emerging adulthood and parenthood / Kimberley Ferriman, David Lubinski, and Camilla P. Benbow // Journal of Personality and Social Psychology. — 2009. Vol. 97, № 3. — P. 517—532.
17. Freeman J. Morality and Giftedness. / Joan Freeman // The Routledge International Companion to Gifted Education / [ed. T. Balchin, B. Hymer, D. Mathews]. — London, NY : Routledge, 2008. — P. 141—148.
18. Hay P. K. Prosocial reasoning and empathy in gifted children / Peta K.Hay, Miraca U. M. Gross, Katherine Hoekman, Karen B. Rogers // The Australasian Journal of Gifted Education. — 2007. — Vol. 16, №2. — P. 5—14.
19. Howard-Hamilton M. Franks B. A. Gifted adolescents: Psychological behaviors, values, and developmental implications / Mary Howard-Hamilton, Bridget A. Franks // Roeper Review. — 1995. — Vol. 17, № 3. — P. 186—191.
20. Jacobsen M. –E. Moral Leadership, Effective Leadership, and Intellectual Giftedness: Problems, Parallels, and Possibilities / Mary-Elaine Jacobsen // Morality, Ethics, and Gifted Minds / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 29—49.
21. Lee S. Y. The emotional intelligence, moral judgment, and leadership of academically gifted adolescents / S. Y. Lee, P. Olszewski-Kubilius // Journal for the Education of the Gifted. — 2006. — Vol. 30, № 1. — P. 29—67.
22. Lewis A. E. The Moral Judgment of Gifted Adolescents : a dis. ... doctor of philosophy / Ashley Elizabeth Lewis. — USA, Minnesota, 2007. — 91 p.
23. Lovecky D. V. Identity Development in Gifted Children: Moral Sensitivity / Deirdre V. Lovecky // The Moral Child in a Violent World. Understanding Our Gifted // Roeper Review. — 1997. — №20 (2). — P. 90—94.
24. Lovecky D. V. Moral Sensitivity in Young Gifted Children / Deirdre V. Lovecky // Morality, Ethics, and Gifted Minds / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 161—177.
25. Lovecky D. V. The Moral Child in a Violent World / Deirdre V. Lovecky // Understanding Our Gifted. — 1994. — №6 (3). — P. 3.

26. Lubinski D. A 20-year stability analysis of the study of values for intellectually gifted individuals from adolescence to adulthood / David Lubinski, David B. Schmidt, Camilla Persson Benbow // *Journal of Applied Psychology*. — 1996. — Vol. 81, № 4. — P. 443—451.
27. Machu E. Value Preferences of Gifted Fifth Grade Pupils from Selected Elementary Schools in The Czech Republic / Eva Machu, Zuzana Navratilova // *The New Educational Review*. — 2014. — Vol. 35, № 1. — P. 175—186.
28. Narvaez D. High Achieving Students and Moral Judgment / Darcia Narvaez // *Journal for the Education of the Gifted*. — 1993. — Vol. 16, №3. — P. 268—279.
29. Nokelainen P. Comparison of academically average and gifted students' self-rated ethical sensitivity / P. Nokelainen, K. Tirri // *Educational Research and Evaluation*. — 2007. — Vol. 13, № 6. — P. 587—601.
30. Nokelainen P. Role of motivation in the moral and religious judgment of mathematically gifted adolescents / P. Nokelainen, K. Tirri // *High Ability Studies*. — 2010. — Vol. 21, № 2. — P. 101—116.
31. Roeper A. Giftedness and Moral Promise / Annemarie Roeper, Linda Kreger Silverman // *Morality, Ethics, and Gifted Minds* / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 251—265.
32. Silverman L. K. The Moral Sensivity of Gifted Children and the Evolution of Society / Linda Kreger Silverman // *Roeper Review*. — 1994. — №17 (2). — P. 110—116.
33. Sternberg R. J. Reflections on Ethical Leadership / Robert J. Sternberg // *Morality, Ethics, and Gifted Minds* / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 19—29.
34. Teo Ch. T. Eastern Perspectives: Moral and Volitional Education of Gifted Students / Chua Tee Teo, Yuanshan Cheng // *Morality, Ethics, and Gifted Minds* / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 241—251.
35. Tirri K. Combining excellence and ethics: Implications for moral education for the gifted / K. Tirri // *Roeper Review*. — 2011. — Vol. 33, № 1. — P. 59—64.

Spy`sok vy`kory`stany`x dzherel

1. Klimontova T. A. Samoorganizatsiya vnutrennego mira intellektualno odarenykh starsheklassnikov: struktura i funktsionirovanie: dis. ... doktora psihol. nauk : 19.00.01 / Klimontova Tatyana Anatolievna. — Yaroslavl, 2014. — 408 s.
2. Korolov D. K. Teoretichni zasadi doslidzhennya osvithnogo seredovishcha dlya obdarovanih u zarubizhnyi nautsi / D. K. Korolov // *Aktualni problemi psihologiyi*. — 2013. — T. 6, Vip. 9. — C. 46—61.
3. Larionova L. I. Krosskulturnoe issledovanie psihologicheskikh osobennostey odarenykh studentov (na primere Rossii i Mongolii) / L. I. Larionova // *Sibirskiy psihologicheskij zhurnal*. — 2011. — № 46. — S. 49—59.
4. Maslou A. G. Motivatsiya i lichnost / Abraham Garold Maslou. — M. : Piter, 2011. — 351 s.
5. Melnichuk I. Tsinnisno-smislovi orientatsiyi obdarovanoiyi molodi / Irina Melnichuk // *Naukovi zapiski KDPU. Seriya: Pedagogichni nauki*. — 2010. — Vip. 91. — S. 146—150.
6. Muzika O. L. Ekzistentsiyi potrebi i rozvitok obdarovanoiyi osobistosti / O. L. Muzika // *Aktualni problemi psihologiyi*. — 2015. — T. 6, Vip. 10. — C. 63—77.
7. Muzika O. L. Tsinnisna determinatsiya stanovlennya ta rozvitku obdarovanoiyi osobistosti / O. L. Muzika // *Aktualni problemi psihologiyi*. — 2015. — T. 6, Vip. 11. — S. 6—19.
8. Panenkova Yu. V. Tsinnisna svidomist obdarovanoiyi ditini — umova yiyi osobistisnoiyi adaptatsiyi / Yu. V. Panenkova // *Naukovi zapiski Natsionalnogo universitetu "Ostrozka akademiya". Psihologiya i pedagogika*. — 2013. — Vip. 23. — S. 198—205.

9. Pinchuk N. I. Psihologichni faktori rozvitku tehnicno obdarovanoyi osobistosti v pidlitkovomu vitsi: dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Pinchuk Nataliya Ivanivna. — K., 2010. — 275 s.
10. Speshilova T. S. Struktura tsennostno-smyslovoy sfery lichnosti starsheklassnikov s razlichnymi formami odarennosti / Tatyana Sergeevna Speshilova // Teoriya i praktika obshchestvennogo rozvitiya. — 2013. — № 1. — S. 112—114.
11. Speshilova T. S. Tsennostno-smyslovaya sfera, ee osobennosti i rozvitie u starsheklassnikov s yavnoy i skrytoy formoy intelektualnoy odarennosti / Tatyana Sergeevna Speshilova // Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V. P. Astafeva. — 2011. — № 4. — S. 175—178.
12. Tihenko L. V. Sistema tsinnisnih orientatsiy intelektualno obdarovanih starshoklasnikov / Larisa Volodimirivna Tihenko, Nataliya Yuriyivna Sidorenko // Osvita ta rozvitok obdarovanoyi osobistosti. — 2012. — № 7. — S. 92—95.
13. Shcherbtyh L. N. Opyt formirovaniya tsennostnyh orientatsiy u lingvisticheski odarennyh shkolnikov v protsesse obucheniya inostrannomu yazyku / L.N. Shcherbatyh // Vestnik Bryanskogo gosuniversiteta. — 2013. — T. 2, №1. — C. 244—248.
14. Bachtold L. M. Interpersonal values of gifted junior high school students / Louise M. Bachtold // Psychology in the Schools. — 1968. — Vol. 5, № 4. — P. 368—370.
15. Chovan W. Moral reasoning and personality components in gifted and average students / W. Chovan, N. L. Freeman // Perceptual and Motor Skills. — 1993. — Vol. 77, № 2. — P. 1297—1298.
16. Ferriman K. Work preferences, life values, and personal views of top math/science graduate students and the profoundly gifted: Developmental changes and gender differences during emerging adulthood and parenthood / Kimberley Ferriman, David Lubinski, and Camilla P. Benbow // Journal of Personality and Social Psychology. — 2009. Vol. 97, № 3. — P. 517—532.
17. Freeman J. Morality and Giftedness. / Joan Freeman // The Routledge International Companion to Gifted Education / [ed. T. Balchin, B. Hymer, D. Mathews]. — London, NY : Routledge, 2008. — P. 141—148.
18. Hay P. K. Prosocial reasoning and empathy in gifted children / Peta K.Hay, Miraca U. M. Gross, Katherine Hoekman, Karen B. Rogers // The Australasian Journal of Gifted Education. — 2007. — Vol. 16, №2. — P. 5—14.
19. Howard-Hamilton M. Franks B. A. Gifted adolescents: Psychological behaviors, values, and developmental implications / Mary Howard-Hamilton, Bridget A. Franks // Roeper Review. — 1995. — Vol. 17, № 3. — P. 186—191.
20. Jacobsen M. -E. Moral Leadership, Effective Leadership, and Intellectual Giftedness: Problems, Parallels, and Possibilities / Mary-Elaine Jacobsen // Morality, Ethics, and Gifted Minds / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 29—49.
21. Lee S. Y. The emotional intelligence, moral judgment, and leadership of academically gifted adolescents / S. Y. Lee, P. Olszewski-Kubilius // Journal for the Education of the Gifted. — 2006. — Vol. 30, № 1. — P. 29—67.
22. Lewis A. E. The Moral Judgment of Gifted Adolescents : a dis. ... doctor of philosophy / Ashley Elizabeth Lewis. — USA, Minnesota, 2007. — 91 p.
23. Lovecky D. V. Identity Development in Gifted Children: Moral Sensitivity / Deirdre V. Lovecky // The Moral Child in a Violent World. Understanding Our Gifted // Roeper Review. — 1997. — №20 (2). — P. 90—94.
24. Lovecky D. V. Moral Sensitivity in Young Gifted Children / Deirdre V. Lovecky // Morality, Ethics, and Gifted Minds / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 161—177.
25. Lovecky D. V. The Moral Child in a Violent World / Deirdre V. Lovecky // Understanding Our Gifted. — 1994. — №6 (3). — P. 3.

26. Lubinski D. A 20-year stability analysis of the study of values for intellectually gifted individuals from adolescence to adulthood / David Lubinski, David B. Schmidt, Camilla Persson Benbow // *Journal of Applied Psychology*. — 1996. — Vol. 81, № 4. — P. 443—451.
27. Machu E. Value Preferences of Gifted Fifth Grade Pupils from Selected Elementary Schools in The Czech Republic / Eva Machu, Zuzana Navratilova // *The New Educational Review*. — 2014. — Vol. 35, № 1. — P. 175—186.
28. Narvaez D. High Achieving Students and Moral Judgment / Darcia Narvaez // *Journal for the Education of the Gifted*. — 1993. — Vol. 16, №3. — P. 268—279.
29. Nokelainen P. Comparison of academically average and gifted students' self-rated ethical sensitivity / P. Nokelainen, K. Tirri // *Educational Research and Evaluation*. — 2007. — Vol. 13, № 6. — P. 587—601.
30. Nokelainen P. Role of motivation in the moral and religious judgment of mathematically gifted adolescents / P. Nokelainen, K. Tirri // *High Ability Studies*. — 2010. — Vol. 21, № 2. — P. 101—116.
31. Roeper A. Giftedness and Moral Promise / Annemarie Roeper, Linda Kreger Silverman // *Morality, Ethics, and Gifted Minds* / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 251—265.
32. Silverman L. K. The Moral Sensivity of Gifted Children and the Evolution of Society / Linda Kreger Silverman // *Roeper Review*. — 1994. — №17 (2). — P. 110—116.
33. Sternberg R. J. Reflections on Ethical Leadership / Robert J. Sternberg // *Morality, Ethics, and Gifted Minds* / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 19—29.
34. Teo Ch. T. Eastern Perspectives: Moral and Volitional Education of Gifted Students / Chua Tee Teo, Yuanshan Cheng // *Morality, Ethics, and Gifted Minds* / [ed. Don Ambrose D., Cross T.]. — London, NY : Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — P. 241—251.
35. Tirri K. Combining excellence and ethics: Implications for moral education for the gifted / K. Tirri // *Roeper Review*. — 2011. — Vol. 33, № 1. — P. 59—64.

Korolov D. K. Research Approaches to gifted personality values problem.

The article presents the theoretical analysis results of approaches to values problem in the context of giftedness. Author describes some researches direction of relations between aptitudes, achievements, personal values and social attitudes in world psychology. First, this is moral responsibility of gifted adults that is enhanced by their greater possibilities to impact other people life and world development. Second, moral education of gifted children — that is important because in the future they will be probably influential adults. Next, ethical giftedness and ethical leaderships, their connection with intellectual giftedness. Fourth, emotional, value features and personality traits that correlate with giftedness. The researches found that many gifted children have peculiarities: accelerated moral development, heightened attention to moral problem, sensitivity, empathy and deep emotional reactions. Many empirical works were focused on moral judgments of gifted children and adolescents. Last, connection between giftedness and life values among adults and children. From the nineteenth century some psychologists periodically allowed greatest morality of gifted children and eminent adults. However there is empirical evidence of only advanced cognitive understanding of moral principles and dilemmas by gifted children and youth.

The presented overview shows that psychologists don't study giftedness development determination by personal values and moral traits. This is perspective for future researches.

Key words: giftedness, gifted person, personality, values, moral, development.